

sandra
križić roban

iskustvena sredstva arhitekture experience as architectural tool

RAZGOVOR S
DRAŽENOM JURAČIĆEM

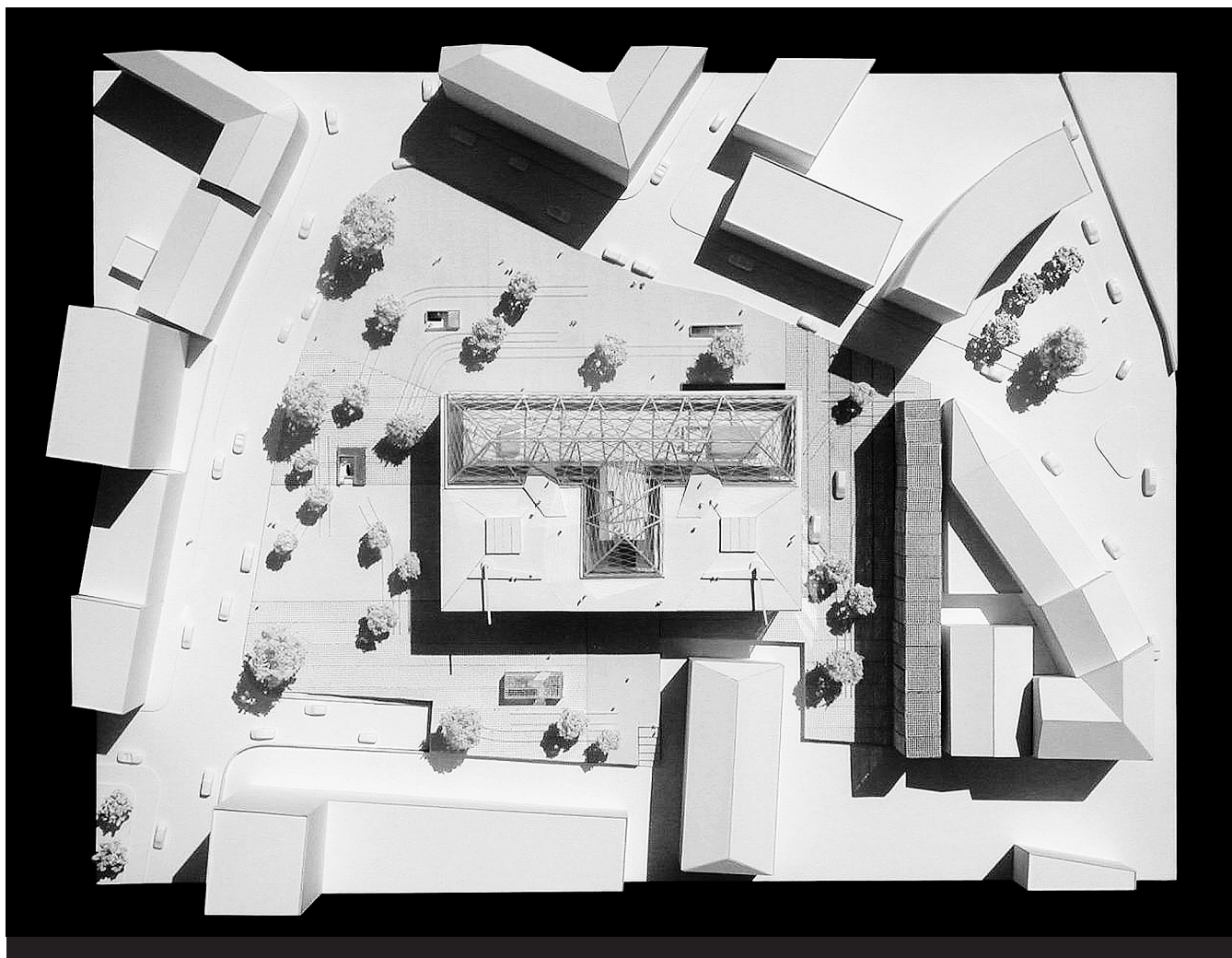
INTERVIEW WITH
DRAŽEN JURAČIĆ

▼ Posljednjih se godina u našoj sredini često spominjalo kako bi Hrvatska na svjetskoj umjetničkoj karti trebala biti označena muzejskim zdanjem poput Muzeja Guggenheim u Bilbaou. Stručnjaci i javnost više su puta ukazivali na potrebu organiziranja međunarodnih arhitektonskih natječaja, koji bi trebali pridonijeti proširenju lokalnog konteksta, suradnji institucija te, u krajnjoj liniji, poticanju komunikacije. Gehry, kao svojevrsni “arhitekt-zaštitnik” mlade generacije, svojom je ekstravagantnom realizacijom polučio raznovrsne komentare, od bezrezervne podrške do potpunog osporavanja, osobito zbog muzeološkog pristupa. Bilo kako bilo, ta je zgrada jedan od razloga zašto se isplati posjetiti sjever Španjolske, dok u domaćoj sredini još uvijek nemamo sličan primjer koji bi, bez obzi-

ra na funkciju, mogao biti promatran kao jedan od nezaobilaznih primjera inovativne i intrigantne arhitektonske prakse.

Izgradnja dvaju muzeja suvremene umjetnosti, u Rijeci i u Zagrebu, ponovno je otvorila mnoge diskusije. Natječaji su završeni, zagrebački muzej već je obilježio pojedine faze izgradnje, dok riječki još uvijek balansira između želja, mogućnosti i potreba. O razlozima zbog kojih obje zgrade nećemo biti u prilici dovesti u vezu s Bilbaoom, koji je samo prve godine nakon otvorenja posjetilo 2 milijuna ljudi, porazgovarali smo s arhitektom Draženom Juračićem, članom Stručnog povjerenstva za praćenje projekta Muzeja moderne i suvremene umjetnosti u Rijeci (predsjednik povjerenstva je prof. dr. Ivo Maroević, a drugi član arhitekt Igor Franić, projektant zagrebačkog MSU-a).

1

● In recent years it was often said in our society that Croatia needed a museum building that would put it on the world artistic map, such as the Guggenheim Museum in Bilbao. Experts and the public repeatedly indicated the need to make an international architectural competitions to contribute to a wider local context, institutional cooperation and eventually better communication. The extravagant creation of Gehry, the “patron architect” of the young generation, caused different reactions, ranging from unconditional support to absolute denial, especially because of the narrow museum approach. Anyway, that building is one of the reasons why it is worth visiting the north of Spain, while here we still do not have something similar that would stand out, regardless of its function, as one of the indispensable examples of innovative and intriguing architectural practice.

The construction of two museums of contemporary art, in Rijeka and Zagreb, has reopened many discussions. The competition has been concluded, the Zagreb museum has already passed several construction stages, while the Rijeka museum is still trying to reconcile desires, abilities and needs. Looking for reasons why we will not be able to relate both buildings to Bilbao, which was visited by 2 million people in its first year, we talked to the architect Dražen Juračić, a member of the expert committee monitoring the project of the Museum of Modern and Contemporary Art in Rijeka (the committee president is prof. dr. Ivo Maroević, and the other member is the architect Igor Franić, who designed the Museum of Contemporary Art in Zagreb).

● ●

Juračić: The Guggenheim Museum in Bilbao is a reference point and certainly a part of the global tourist culture. That building is important for the renovation of a city that still has many weak segments, attracting crowds of tourists and creating a benefit that greatly exceeds the exorbitant price. It is quite possible that the collection itself would not generate public excitement if the building was ordinary. The cultural tradition of that building has nothing to do with northern Spain and everything to do with Los Angeles, where it was designed. In fact, it belongs to the personal tradition of Frank Gehry, which had developed for decades; it is also related to the tradition of avant-

1-2. Saša Randić i Idis Turato: Muzej moderne i suvremene umjetnosti, Rijeka / Museum of modern and contemporary art, Rijeka, 2002.-

2

garde, appropriately housing the works of global avant-gardes, international works that do not belong to the local context. Such a museum enables a city like Bilbao to participate in global culture and become its integral part.

Actually, those were the thoughts of Andrew Ballantyne, but I used them because I think it is important to clearly say at the beginning that the museums in Zagreb and Rijeka are buildings for local art, built by local architects with the intention to preserve and promote our national culture. Therefore, these museums cannot aspire to become such generators as the Centre Pompidou or the Bilbao franchise.

● ● Does it mean that both Zagreb and Rijeka examples rather belong to the tradition of high modernism, which was especially prominent in the '80s, when many national museums were built in Europe?

Actually, they belong to an older category, started by Ludwig Mies van der Rohe in Berlin in the '50s. Of course, such architecture is more serious, more restrained, cheaper and more related to the local architectural context; in principle, I think both projects are like that. Both of them are better in those parts where they use our origi-

nal traditions and the way of articulating local tradition in architecture. I believe they would have failed if they had tried to use *folding*, *High Tech* or any other current trend in world architecture.

● ● Could we say it is fortunate that there was no international tender for either building?

Absolutely, because the content of these museums is neither suitable for the international scene nor considered *en vogue*. Also, foreign architects would not know what content they are designing for. If Bilbao exhibits American post-war expressionism and its followers, it is logical that the architect is Frank Gehry instead of a Spaniard.

● ● Considering the strong tradition of modernism in our society, do these two projects correspond with it?

I am not familiar with the project by Franić, I have not fully understood the circulation and movement in the north part of the building, so I cannot really comment on it. Still, it seems to me it was designed carefully, seriously, avoiding pretensions or conflicts. As for the Rijeka museum, Randić and Turato won the first prize at the com-

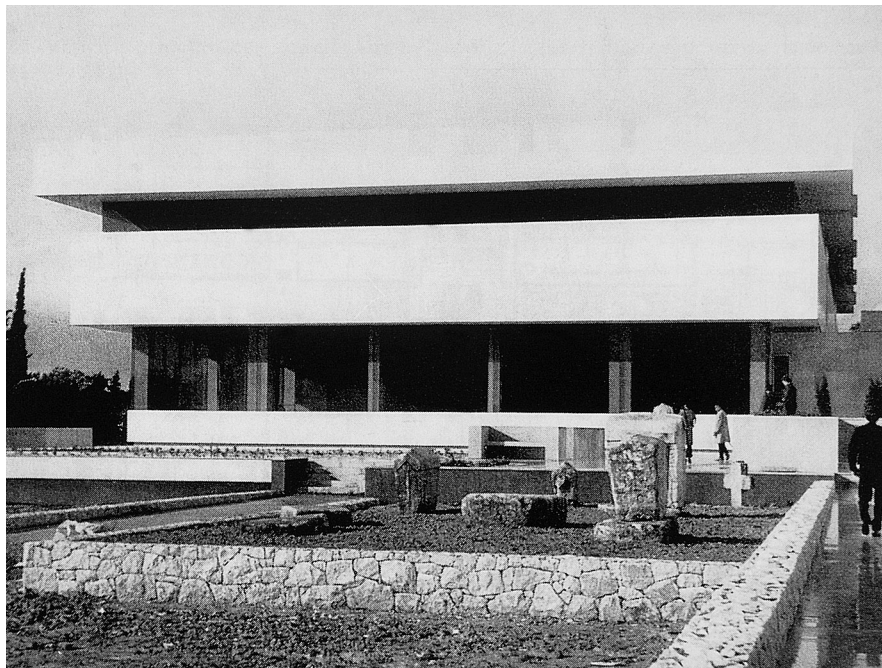
Juračić: Muzej Guggenheim u Bilbaou jedan je od referentnih primjera i sasvim sigurno pripada području globalne turističke kulture. Ta zgrada ima važnost u obnovi grada koji u mnogim segmentima slabo funkcioniše. Ona privlači gomile turista čineći dobrobit koja je puno veća od krajnje ekstravagantne cijene. Vrlo je vjerojatno da sama zbirka ne bi uzbuđivala publiku da je riječ o anonimnoj zgradi. Kulturna tradicija kojoj ta zgrada pripada nema ništa sa sjevernom Španjolskom, nego s Los Angelesom, gdje je i projektirana. Ona zapravo pripada osobnoj tradiciji Franka Gehryja koja se razvijala desetljećima, ima veze s tradicijom avangarde i stoga se čini prikladnom da se u nju smještaju djela svjetskih avangardi, djela koja ne pripadaju lokalnom kontekstu, već su internacionalnog karaktera. Takav muzej omogućava da grad kao što je Bilbao participira u svjetskoj kulturi i da se asimilira u nju.

Ovo su u stvari stavovi Andrewa Ballantyneja, koje navodim zato što smatram važnim da u početku razjasnimo kako su muzeji u Zagrebu i Rijeci zgrade u koje se smještava lokalna umjetnost, a grade ih lokalni arhitekti s namjerom čuvanja i afirmacije nacionalne kulture. Dakle, ti muzeji ne mogu težiti da postanu takvi motori kao što je Centre Pompidou ili franšiza u Bilbaou.

■ ■ Znači li to da i zagrebački i riječki primjer u stvari više pripadaju tradiciji visokog modernizma, osobito aktualnoj 80-ih godina 20. stoljeća kad se u Europi izgradio velik broj nacionalnih muzeja?

Zapravo pripadaju kategoriji koju još 50-ih godina prošlog stoljeća započinje Ludwig Mies van der Rohe u Berlinu. Naravno, radi se o arhitekturi koja bi trebala biti ozbiljnija, suzdržanija, jeftinija i više vezana uz lokalni arhitektonski kontekst, što načelno mislim da oba ta projekta jesu. I jedan i drugi bolji su u onim dijelovima u kojima su tradicionalno vezani na našu izvornost i način artikulacije lokalne tradicije u arhitekturi. Mislim da ne bi uspjeli da su se pokušali nadovezati na *folding*, *high-tech* ili bilo koju drugu trenutnu preokupaciju svjetske arhitekture.

■ ■ Možemo li reći da je svojevrsna prednost što za obje ustanove nisu raspisani međunarodni natječaji?

3

Apsolutno, zato što se radi o muzejima koji nemaju sadržaj koji korespondira s međunarodnom scenom ili ga se smatra *en vogue*. Strani pak arhitekti vjerojatno ne bi znali za koji ga točno sadržaj projektiraju. Ako se američki poslijeratni ekspresionizam i ostali pokreti koji su slijedili izlažu u Bilbaou, logično je da zgradu radi Frank Gehry, a ne neki Španjolac.

■ ■ S obzirom na snažnu tradiciju modernizma u našoj sredini, korespondiraju li ova dva projekta s njom?

Franičev projekt ne poznajem dobro, nije mi posve jasna cirkulacija i način kretanja u dijelu zgrade koji gleda na sjever, pa tako ne mogu dati pravi komentar. Ali čini mi se da je raden studiozno, ozbiljno, odmjereno i beskonfliktno. Što se tiče muzeja u Rijeci, Randić i Turato su na natječaju dobili prvu nagradu s jednom jasnom koncepcijom, s čistom i elokventno izrađenom idejom. No, taj muzej u fizičkom smislu ima puno veća kontekstualna ograničenja, stoga što se nalazi u industrijskom sklopu gdje su konzervatori postavili izrazite zahtjeve očuvanja okoline. To je mnogo kompliciraniji zadatak koji je na natječajnoj razini bio riješen jednostavno, lapidarno i čisto. Projekt u razradi ide dosta sporo zbog nekih problema oko usklađenja muzejskih zahtjeva, kao i zbog očiglednih nesuglasica između konzervatora i ostalih stručnjaka koji

to prate te samih autora oko transparentnosti fasade. Čini mi se da taj aspekt njihove ideje nije smisleno do kraja vezan uz samu temu muzeja. Iako muzej mora imati neke elemente oblikovanja koji privlače i reprezentiraju ga na van, priroda izložaka nije takva da se oni mogu gledati izvana. No, izgleda da će i to biti ekspertno razriješeno. Riječki projekt je odlično riješen u svojoj osnovnoj ideji, impostaciji i razrješavanju problema na premlaj parceli pri čemu je još i poštovana nametnuta želja raspisivača o korištenju tvornice cigara. A siguran sam da će se na kraju problemi unutrašnje organizacije, cirkulacije i transparentnosti riješiti na zadovoljavajući način.

■ ■ U kolikoj mjeri kao svojevrsna argumentacija može poslužiti činjenica da je prilikom zadnje rekonstrukcije Centra Pompidou djelomično napuštena ideja transparentnosti? Prostori su prilagođeni konceptu bijelih kocki, a nema više ni one interakcije unutrašnjeg i vanjskog prostora koja je bila jedna od karakteristika te zgrade tijekom tridesetak godina.

Taj stav dijele mnogi arhitekti širom svijeta, ali staklo nije materijal koji u tolikoj mjeri povezuje vanjski i unutrašnji prostor. Trebaju postojati određene svjetlosne okolnosti da bi se to postiglo, dok je potpuna transparentnost prepreka praktičnom izlaganju.

petition with a clear concept, a clean and eloquently expressed idea. Still, this museum has much larger contextual restrictions in the physical sense, since it is situated in an industrial complex where the conservators set up strong demands for environment protection. It is a much more complicated task, which was resolved on the competition level in a simple, crisp and clean way. The realization is going quite slowly because of some problems in meeting the museum requirements, and of the evident disagreement between the conservators, other involved experts, and the authors themselves regarding the transparency of the facade. That aspect of their idea has a meaning, I believe, that is not fully related to the theme of the museum. Although the museum must have some elements of appearance that attract attention and outwardly represent the building, the nature of the exhibits does not make them visible from the outside. Still, it seems that it will be resolved in an expert way. The Rijeka project has admirably provided the basic idea, setup and solutions for the issues of the cramped piece of land and the wish of the investor to use the cigar factory. I am sure that the problems of internal organization, circulation and transparency will eventually be resolved in a satisfactory way.

● ● To what extent could it be justified by the fact that the last reconstruction of the Centre Pompidou partly abandoned the idea of transparency? Its premises have been adapted to the white cube concept, losing the interaction between internal and external spaces, which was one of the characteristics of that building over thirty years.

This opinion is shared by many architects all over the world, but glass is not a material strongly connecting the inside with the outside. That can be achieved only in certain conditions of light, and total transparency is a hindrance to practical exhibitions.

● ● What is then the concrete contribution of the glass facade in the Rijeka project?

It is hard for me to adequately comment on that. The idea of entering a see-through museum is great. On the other hand, however, virtually everybody dealing with the problems of exhibiting technology wants the museums to be closed “boxes”

and maybe, under strict conditions, to allow neutral northern light. Considering the climate in Rijeka, there would be a significant increase in heat and bigger costs of cooling and humidity.

● ● It seems to me that the idea of the museum as an open structure, a “factory of culture”, has become obsolete, that the role of museums has changed over time. Architects could be responsible for that, especially regarding the recently popular idea of “sustainability”.

It is a very serious matter. Architects have a great ethical responsibility to work with those techniques and in those ways that are available to them in the local production environment and local financing systems. It means working within a budget limited by time and finances, expressing themselves with what is available. But it should be mentioned that the expressiveness of a specific architect does not depend only on finances and technical conditions that are known, reachable and reliable, but also on the experience as a tool ignored by many. There is always someone with more money and better expressive tools. We all strive to do better, to use new technologies, but up to the limit determined by reason-

able abilities. Architects should not jeopardize investment by asking or demanding that excessive assets be spent in the name of their artistic freedom. Since it cannot be realized, the architects bring both themselves and the responsible persons into an untenable position. We can call it a compromise or we can see it differently. An able artist can do good things with simple tools.

● ● However, in architecture, especially in capital expenditures for culture, one does not expect simple tools, right?

It is the issue of the currently predominant trend of “High Tech”, which some consider a style, but it is a movement without a theoretical basis. The term originated from High Fidelity: in the seventies, HiFi was the springboard for high technology, which has become the dominant faith of almost every avant-garde architect. Personally, I believe people should use appropriate technologies, possibly the cheapest ones, to obtain the wanted results.

● ● I understand how you see the link between architecture and the collection in the example of Bilbao, but I wonder whether the local environment makes it possible for at least one of these capital expen-

3-4. Mladen Kaulzarić: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika / Museum of Croatian Archeological Monuments, Split, 1976.

■ ■ Čemu onda konkretno pridonosi staklena fasada u riječkom projektu?

Teško to mogu do kraja komentirati. Ideja da se prolazi kroz muzej i da se kroz njega vidi je odlična, ali, s druge strane, manje-više svi koji se bave problemima tehnologije izlaganja traže da muzeji budu zatvoreni u „kutije“ i da se eventualno, pod striktnim uvjetima, dozvoli neutralno sjeverno svjetlo. S obzirom na riječke klimatske uvjete radi se o značajnom povećanju topline, većim troškovima hlađenja i ovlaživanja.

■ ■ Čini mi se da je ideja muzeja kao otvorene strukture, odnosno “tvornice kulture”, prevladana. Uloga muzeja se tijekom vremena promijenila. Možda bismo mogli spomenuti odgovornost arhitekta, osobito u okviru u posljednje vrijeme često spominjanog termina “održivosti”.

Tu se radi o nečem vrlo ozbiljnom. Velika je etička odgovornost arhitekta da radi s onim tehnikama i na onaj način koji su mu dostupni u lokalnoj produkcijskoj sredini i lokalnim sustavima financiranja. Dakle, da radi unutar i vremenskog i financijskog proračuna, da se izražava onime čime se može izraziti. No važno je spomenuti kako izražajnost pojedinog arhitekta ne ovisi samo o financijama i tehničkim uvjetima koji su nam poznati, dohvatljivi i pouzdani, već i o iskustvenim sredstvima koja mnogi zanemaruju. Uvijek postoji netko tko ima više novca i bolja izražajna sredstva. Svi se mi trudimo napraviti što bolje, koristiti nove tehnologije, ali do granice koju određuje razumne mogućnosti. Arhitekt ne smije dovesti u pitanje investiciju time što traži ili zahtijeva da se u ime njegove umjetničke slobode troše ekscesivna sredstva. To nije provedivo i time i sebe i odgovorne dovodi u nemoguću situaciju. Možemo to zvati kompromisom, a možemo razumjeti i na drugi način. Onaj tko je sposoban umjetnik može raditi dobre stvari i jednostavnim sredstvima.

■ ■ Osim što se u arhitekturi, osobito kad je riječ o kapitalnim investicijama u kulturi, ne očekuju jednostavna sredstva, zar ne?

To je pitanje današnjeg prevladavajućeg trenda, tzv. *high-techa* koji neki nazivaju i stilom, a zapravo je to pokret bez teorijskog utemeljenja. Nazivno dolazi od high fidelityja, sedamdesetih se s HiFi-ja prešlo na visoku tehnologiju, što je postalo prevladavajućom vjerom među gotovo svim avan-

5

gradnim arhitektima. Osobno vjerujem da treba raditi s primjerenim tehnologijama i to po mogućnosti najjeftinijima, sa svrhom dobivanja traženih rezultata.

■ ■ Razumljiv mi je stav o vezi arhitekture i zbirke u primjeru Bilbaoa, no zanima me je li moguće u lokalnoj sredini postići da barem jedna od kapitalnih investicija u kulturi, na koju smo toliko dugo čekali, posjeduje određenu dozu “ekscesa”, da konačni rezultat bude zgrada koja provocira, dovodi možda u pitanje granice jedne sredene, no istodobno i pomalo dosadne arhitektonske scene?

Evidentno može. Pogledajmo samo Kazalište Trešnja. Mislim da je Bilbao konsistentno djelo čovjeka koji tu temu razvija desetljećima, u jednom kulturnom krugu, u sredini koja se sastoji od samih “ekscesa”, superspecifičnih realizacija. Spomenimo Lautnera, arhitekta mnogih holivudskih vila koje pripadaju sceni iz koje je potekao i Gehry. Mi smo imali ono što smo imali; naša je tradicija Kaulzarić, dakle, ne može biti suzdržanije. Stjepan Planić je zapravo od svih naših arhitekata bio najraznovrsniji i zapravo ne znam mogu li se takve situacije lako preokrenuti u nešto posve drugačije. Neke je situacije teško komentirati iz ove sredine. Čini mi se da bi muzeji likovne umjetnosti trebali biti u izvjesnoj mjeri suzdržani, ali istodobno bi trebali imati pros-

tore u kojima bi se ljudi mogli zabaviti. No, scenu treba otvarati u odnosu na naše parametre.

■ ■ Svijet evidentno radi drugačije. Mnogo toga radi se za što mnogobrojniju publiku, umjetnički sadržaji se posreduju daleko većem broju gledatelja nego što je to bilo ranije, pa su pojedini rezultati krajnje upitni, čak populistički u karakteru.

Mnogo toga zavisi o načinu kako se stvari i teme predstavljaju publici. Muzeji u svakom slučaju trebaju biti puno veseliji nego što su to kod nas, ali i kod nas se stvari mijenjaju, promjene su vidljive. Postav Muzeja grada Zagreba je bez sumnje zanimljiv, pa je očito da se može raditi i u starim kućama. Dakle, muzej ne mora biti neka neoventurijska karikatura.

■ ■ Na koji način arhitektonska struka participira u javnim investicijama u kulturi? U kojoj mjeri arhitekti kreiraju poželjna, očekivana kretanja? Postoji li na fakultetu kolegij koji priprema za tu vrstu zadataka?

Postoji kolegij Zgrade za kulturu, a predavači na vježbama rade na zadacima koji su gotovo isključivo vezani uz izložbene prostore i multimedijalne prostore. Svojedobno su prof. Rašica i prof. Marsić predavali kazališta, koja su i projektirali, pa su mogli ekspertno govoriti o tradicionalnom kazalištu, prenositi znanja koja su bila izvanred-

ditures for culture, which we awaited so long, to have a certain level of “excess”, so that the final result is a building that provokes, maybe questions the borders of an ordered but slightly boring architectural scene?

Of course, it can be done. Look at the Trešnja Theater. I believe that Bilbao was a consistent creation of a man who had been developing that theme for decades, within a cultural setting, a milieu abounding in “excesses”, super-specific realizations. I will mention only Lautner, the architect of many Hollywood villas which belong to the same scene that gave birth to Gehry. We had something different, our tradition is Kauzlarić, and you cannot get more restrained than that. Actually, Stjepan Planić was the most versatile of all our architects and I wonder if such conditions can easily be turned into something completely different. Some conditions are hard to comment in these surroundings. It seems to me that museums of visual arts should be restrained to a certain extent. On the other hand, however, they should have premises where people could have fun. But the scene should be open to our parameters.

● ● The world is evidently doing something else. Much is being done for an audience as large as possible, artistic contents are being mediated to a much bigger number of viewers than before. Some results are very questionable, even populist.

Much depends on how things and themes are presented to the public. Museums should definitely be much more fun than here, but things are changing here too, the changes are obvious. The permanent exhibition of the Zagreb City Museum is unquestionably interesting, making it obvious that you can do something with old buildings too. Therefore, a museum does not have to be a neo-Venturian caricature.

● ● How does the architectural profession participate in public investments in culture? To what extent are architects creating desirable, expected movements? Is there university subject preparing person for that kind of tasks?

There is the subject of cultural edifices, and practical lecturers deal with tasks that are almost exclusively related to exhibition spaces, multimedia spaces. Prof. Rašica and prof. Marsić used to lecture about theater buildings, which they also designed, so

they were able to make expert lectures on traditional theaters and communicate very useful knowledge. Begović, who lectured about exhibition spaces, was followed by Mario Beusan, a proficient creator of exhibitions, and Crnković. Therefore, there are pools of knowledge and skills.

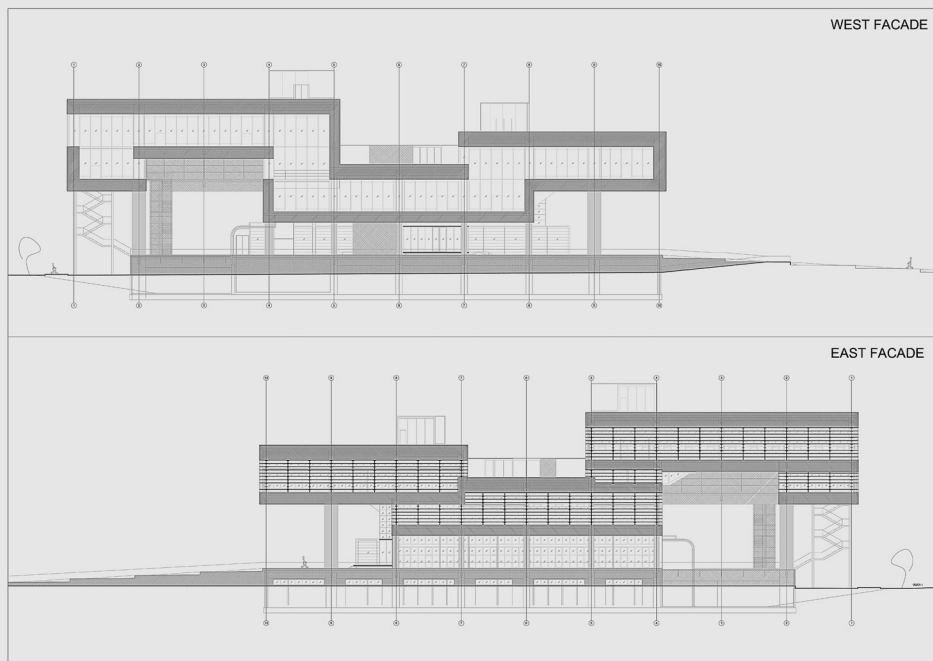
● ● In the post-war period, the construction of museums was reduced to a couple

of cases. Considering such circumstances, what tradition are we continuing? I believe you mentioned personal traditions, which would mean that the context is adopted, but there is no continuity.

True, there is none, but I think the matter of both museums under construction could have been resolved in a simpler way. These museums have large collections, with many “easel” works and much less

5-6. Frank O. Gehry, Muzej Guggenheim / Guggenheim Museum, Bilbao, 1992.-1997. Foto/photo: SKR

7

no korisna. Begović je predavao izložbene prostore, naslijedio ga je Mario Beusan koji je vrstan postavljatelj izložbi, kao i Crnković. Fundusi znanja i vještina, dakle, realno postoje.

■ ■ Tijekom poslijeratnog razdoblja izgradnja muzeja svela se na svega nekoliko primjera. Na koju se tradiciju, s obzirom na okolnosti, nadovezujemo? Čini mi se da ste na početku razgovora spomenuli osobnu tradiciju. Dakle usvaja se kontekst, no ne postoji kontinuitet.

Točno, ne postoji, no mislim da su se stvari mogle rješavati jednostavnije, što se tiče oba muzeja u izgradnji. To su muzeji koji imaju velike funduse, mnogo "štafelajnih" formata, tek manjim dijelom neke drugačije medije, poput instalacija. Možda se bez centralističkih ambicija moglo pronaći rješenje na nekoliko manjih lokacija, a ne insistirati na ogromnim skladištima, depovima, pogonima. Dakako da državne investicije i državni izvor financiranja imaju prednost zbog solidnosti i trajnosti. Kod nas je problem što su to teško uhvatljive investicije, što dugo traje razdoblje artikulacije, formuliranja, izvedbe. Nekoliko generacija odraslo je bez toga da su vidjeli ključna djela naše umjetnosti.

■ ■ Hoće li zagrebački i riječki muzeji biti u prilici postati generatorima urbaniteta, odnosno njihovih promjena?

To ćemo tek vidjeti. U velikoj mjeri to ovisi o menadžmentu, kao i o recentnoj suvremenoj praksi. U Zagrebu je okruženje takvo da bi moglo, pa i moralo uspjjeti, ali problem bi mogao nastati što će muzej prema novom GUP-u biti okružen stambenim blokovima. Riječki muzej je na odličnoj lokaciji. Kad bude završen bit će, zajedno s Benčićevim kompleksom, jedna fantastična lokacija koja ima neslućene mogućnosti, dometi i značenja koje mogu podsjetiti na Lincoln centar ili Barbican. Taj je muzej povezan s velikim zahvatom urbanog sređivanja prostora. Ta se situacija ne podudara sa zagrebačkom već i po tome što zagrebački muzej stoji na sredenoj lokaciji i nije polifunkcionalna kuća. Franićeva je situacija izolirana, nevezana i ništa se na njega neće moći lagano dograđivati. Riječki centar se može osjetno proširiti. Odabir tvornice cigara unekoliko podsjeća na ideju Davora Matičevića o muzeju u zgradi Paromlina zato što su obje zgrade zapravo nespretne za djela 20. i 21. stoljeća. Možda nije naodmet zaključiti da, za razliku od ostalih likovnih umjetnosti, arhitektonska djela mogu opstati kroz vrijeme samo ako se mijenjan-

ju. Za Mona Lisu je idealno da ostane onakva kakvu je Leonardar završio, no zgrade ne mogu ostati onakve kakve su bile, u njih je potrebno uvesti kanalizaciju, struju, telefon, ugraditi kupaonice itd. Oni koji se brinu za očuvanje građevne baštine moraju biti svjesni da se ta baština stalno mora popravljati, mijenjati, dograđivati. Problem je kriterija po kojima se to radi, a ne toga treba li to raditi. ▼

8

other media such as installations. If there had been no centralist ambitions, a solution could have been sought in several smaller locations, instead of insisting on enormous warehouses, depots, facilities. Of course, state investments and state sources of financing have priority because of their solidity and durability. The problem here is that such investments are hard to get, there is a long period of articulation, formulation, realization. Several generations grew up without seeing our major works of art.

● ● Can the Zagreb and Rijeka museums become generators of urban creation or change?

This remains to be seen. It largely depends on their management and the recent practice. The site in Zagreb could and should work it out, but a problem could arise because of the new General Urban Development Plan, which intends to surround it with residential blocks. The Rijeka museum has a great location. When it is completed, including the Benčić complex, it will be a fantastic site with unthinkable possibilities, prospects and meanings, like Lincoln Center or Barbican. This museum is linked with a large project of urban spatial arrangement, making it different from the Zagreb

site already by the fact that the Zagreb museum stands on an arranged location and is not a multifunctional building. Franić had to use an isolated location, without connections, where nothing can be easily added. The Rijeka center can be upgraded significantly. The choice of the cigar factory brings to mind the idea of Davor Matičević about a museum in the Paromlin building, because both buildings are actually awkward places for art from the 20th and 21st centuries. It may be appropriate to conclude that architectural creations, differently from other visual arts, can survive through time if they change. It would be ideal for Mona Lisa to remain as it was when Leonardo made it, but buildings cannot stay the same, they need to accommodate sewers, electricity, telephone, bathrooms etc. People taking care that the built heritage is preserved should be aware that heritage needs to be constantly repaired, changed, upgraded; the issue is not whether it should be done, but what criteria to use. ●

prijevod / translation: Marko Maras

7-8. Igor Franić: Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb / Museum of contemporary art, Zagreb, 1999.-

→ Sandra Križić Roban, znanstvena suradnica na Institutu za povijest umjetnosti. Od 1986. redovito objavljuje likovne kritike, prikaze i znanstvene radove; priredila dvije knjige. Zajedno s Nenadom Robanom od 1999. vodi program Galerije Križić Roban.

Sandra Križić Roban, research associate at the Institute of Art History in Zagreb. As a critic, since 1986 published numerous essays and reviews in the field of art criticism, scholarly articles and two books. She has been running the *Križić Roban Gallery* since 1999, in partnership with Nenad Roban.